

УДК 378.016:36

Конончук А. І.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті обґрунтовано необхідність професійної підготовки соціальних педагогів/працівників з урахуванням інтеграційних процесів як провідної тенденції розвитку соціальної і соціально-педагогічної роботи в умовах модернізації вищої освіти України. Охарактеризовано інтегративний підхід у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, який реалізується у змісті інтегрованих навчальних дисциплін, зокрема, на прикладі навчальної дисципліни "Родинознавство".

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, інтегративний підхід, інтегративна ситуація, професійна підготовка, компетентнісний підхід, інтегрована навчальна дисципліна.

Постановка проблеми. Соціальна зумовленість професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті світових тенденцій актуалізує проблему якості підготовки спеціалістів. Стає очевидним, що її досягнення буде можливим за умови впровадження нової парадигми Європейського простору вищої освіти, яка базується на компетентнісному підході і передбачає формування компетентностей майбутніх спеціалістів як поточний та кінцевий результати навчання у вищій школі. Підґрунтям для вирішення цих завдань є Закон України "Про вищу освіту" (2014), проект Закону України "Про освіту", Концепція розвитку України на період 2015-2025 рр., Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір (2004), Стокгольмська доповідь про завдання систем освіти (2007). Така стратегія з середини 80-х років ХХ століття почала широко впроваджуватись у системах вищої освіти країн Європи, США та Великобританії. Фактори, що спричинили втілення компетентнісної стратегії у освітній процес: тиск працедавців, які ставлять свої вимоги до випускників навчальних закладів; необхідність підвищити конкурентоспроможність випускників на ринку праці й забезпечити їх соціальну адаптацію засобами ефективної професіоналізації; створення єдиного європейського простору і умов для нострифікації дипломів та сертифікатів випускників навчальних закладів. Тому приєднання України до Болонського процесу висунуло вимогу впровадження вищезазначеної стратегії у професійну підготовку студентів вищих закладів освіти, в тому числі і соціальних педагогів/працівників.

Починаючи з 1991 року в Україні створена система соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, а також з іншими категоріями населення. Вона представлена цілою низкою закладів і установ різного відомчого підпорядкування, перелік яких постійно збільшується, оскільки кризовий стан суспільства продукує й диференціює негативні явища та соціальні проблеми. Суттєві перетворення, що відбуваються у всіх сферах нашого суспільства, а також зміни характеру, змісту вітчизняної вищої освіти актуалізують потребу розробки ефективних шляхів підготовки соціальних педагогів/працівників, так як це відносно нова професія, зміст якої полягає у професійному наданні допомоги та підтримки людям різного віку, різних соціальних прошарків, різного віросповідання, а також сім'ям і групам осіб, які потрапили у складні життєві обставини. У зв'язку з цим на ринку праці попит на кваліфікованих фахівців соціальної сфери, які здатні до ефективної професійної діяльності, швидкої адаптації до зміни завдань, сфер та об'єктів діяльності, оволодіння суміжними галузями діяльності без значних витрат часу та зусиль на засвоєння нових спеціальностей, партнерської взаємодії у системі соціальних інститутів громади продовжує зростати. Одним із шляхів підготовки таких фахівців є впровадження інтегративного підходу в освіту в умовах вищого навчального закладу з метою набуття ними цілісності знань у контексті формування загальних та фахових компетентностей.

Мета статті полягає в обґрунтуванні інтегративного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів/працівників) у процесі вивчення інтегрованих навчальних дисциплін.

Результати теоретичного дослідження. Аналіз літературних джерел, результатів наукових досліджень дає змогу констатувати, що проблеми інтегрованого підходу в освіті ґрунтовно вивчають як зарубіжні (І. Алексашина, Г. Мансуров, Ю. Пентін та ін.), так і вітчизняні вчені (В. Ільченко, К. Гуз, С. Клепко, В. Моргун, І. Козловські, К. Ленік, Я. Собко та ін.). Результати їх наукових пошуків дали підстави, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. розглядати інтеграцію як дидактичний принцип. У вітчизняній педагогіці на основі інтегративного підходу в освіті розроблено теоретичні та методологічні основи інтеграції, втілення їх у змісті та навчальному процесі професійної освіти.

Праці відомих фахівців у галузі професійної підготовки спеціалістів для соціальної і соціально-педагогічної сфер (А. Архипова, О. Безпалько, Р. Вайнола, В. Васил'єв, Ю. Галагузова, П. Гусак, І. Зверева, О. Дубасенюк, А. Капська, І. Козубовська, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко, Л. Штефан та ін.) свідчать, що у період інтенсивного розвитку і трансформації соціально-педагогічної інфраструктури і розширення сфер діяльності, необхідно готувати майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників з урахуванням тенденцій міжнародного розвитку соціальної освіти, серед яких провідне місце належить інтеграції (В. Поліщук). Соціальна і соціально-педагогічна діяльність сьогодні виходить за межі своїх країн. Це пов'язано із загальною ситуацією у світі, яка переконливо висвітлює можливості вирішення проблеми боротьби за життя людини, її гідне існування, забезпечення прав, розвиток у більшій мірі на міжнародному рівні, ніж на національному.

Значний інтерес та актуальність для розвитку теорії і практики професійної підготовки фахівців соціальної сфери в Україні становлять результати вивчення зарубіжного досвіду (О. Бартош-Пічка, Н. Горішна, Л. Віннікова, Н. Гайдук, С. Когут, В. Козубовський, Г. Лещук, Т. Логвиненко, Н. Микитенко, О. Пришляк, В. Поліщук, Н. Собчак, В. Тименко та ін.). Тому суттєвою характеристикою сучасної європейської вищої освіти є наявність у ній інтеграційних процесів, взаємовпливів, взаємозв'язків у професійній підготовці спеціалістів різних галузей життєдіяльності, в тому числі – соціальної. Як зазначає В. Поліщук, "... основними чинниками, які їх (інтеграційні процеси, прим. наша) зумовлюють, є: подібність соціальних і соціально-педагогічних проблем, які доводиться вирішувати фахівцям у різних країнах; реалізація ідеї навчання упродовж усього життя; необхідність забезпечення конкурентноспроможності фахівців; створення умов для порівняння їх кваліфікацій фахівців різних країн; розширення можливостей освоєння кваліфікації і необхідність розвитку компетенції; розширення можливостей обміну досвідом роботи через участь у спільних проектах, конференціях, симпозіумах, стажування, обміну студентами і викладачами" [5, с. 271].

Поняття "інтеграція" у перекладі з латини (*integratio*) означає об'єднання в одне ціле яких-небудь частин або елементів [3, с. 116]. У "Енциклопедії для фахівців соціальної сфери" знаходимо трактування інтеграції у трьох аспектах як: "... а) процес і стан поєднання різних за якістю соціальних елементів у функціонально єдиний організм, цілісне утворення; б) процес входження до певної системи (цілісності), яка вже утворилась, тієї чи іншої соціальної частки (групи, індивіда), що зливається з системою й набуває ознаки структурного, складового елемента; в) характеристика ступеня збіжності цілей, різних соціальних груп, індивідів" [2, с. 356]. Орієнтуючись на такий підхід можемо зазначити, що інтеграція є універсальним поняттям, що охоплює багато інших, пов'язаних із розвитком, об'єднанням, відновленням якої-небудь цілісності. Її ядром є впорядкування неоднорідних складових у єдину цілісну систему, що має потенціал розвитку і характеризується узгодженістю і взаємозалежністю її частин на основі спільних мети та інтересів. Науковці зазначають, що інтеграційні процеси можуть бути природними чи вимушеними і відбуваються у кожній сфері людської діяльності. Вони характеризують взаємодію між окремими специфічними формами діяльності людини, що відображається у виборі мети діяльності, в методах їх досягнення і результатах (Р. Вайнола, Ж. Петрочко та ін.) [2, с. 56].

У контексті соціальної соціально-педагогічної роботи варто виділяти інтеграцію соціальну, яка водночас є процесом і певним результатом діяльності в тій сфері, де дорослий, дитина чи сім'я були позбавлені можливостей повноцінно функціонувати у зв'язку зі складними життєвими обставинами. Корекційні педагоги (Д. Зайцев, Н. Зайцева, Т. Єгорова та ін.) визначають інтеграцію як включення дітей з інвалідністю в оточуюче середовище, міжособистісні зв'язки з метою максимальної нормалізації їх соціокультурного статусу; як процес і результат надання їм прав, реальних можливостей брати участь в усіх видах і формах соціального життя на рівні з іншими членами суспільства в умовах, що компенсують відхилення в розвитку чи обмежені можливості. Фактично мова йде про успішну соціалізацію осіб з функціональними обмеженнями, які успішно долають негативні наслідки ситуації, пов'язані з їхніми обмеженнями.

Інтеграція спостерігається на різних рівнях життя суспільства у різних соціумах. Так, на рівні індивідів вона виявляється у прийнятті індивіда іншими членами групи. На рівні малих груп поняття "інтеграція" виступає синонімом "згуртованості", "консолідації" і є однією з характеристик групової динаміки. На рівні великих груп (територіальних громад) виділяють інтеграцію як соціальне партнерство, а на рівні великих систем (класів, держав) – ототожнюють з "соціальною єдністю соціальних систем".

Слід також зазначити, що характеристиками й одночасно показниками інтеграції як процесу є наявність у ньому інтегрованого підходу та інтегративної ситуації. У соціально-педагогічній діяльності інтегрований підхід розглядається як спосіб ставлення до клієнта та ведення справ стосовно нього, у ході застосування якого індивід адаптується до громади, а громада прикладає певні зусилля, щоб пристосуватися до нього. Беручи за основу своєї діяльності інтегрований підхід, інституції соціальної сфери територіальної громади змінюють переконання і цінності, принципи та організаційно-методичні засади своєї роботи, що виводить їх на вищий рівень розуміння проблем клієнтів, якісного реагування на їх потреби. У інтегративній ситуації, як правило, турботу про потребуємого допомоги члена громади бере на себе особа, яка представляє його інтереси і водночас від імені громади є представником адресних, комплексних послуг, різних видів підтримки, що може надати йому ця спільнота [2, с. 57].

Все це підтверджує необхідність забезпечення фахівців із соціальної та соціально-педагогічної роботи широким колом знань (філософських, соціологічних, психолого-педагогічних, економічних, медико-біологічних, управлінських та ін.), умінь та навичок, загальних та професійних компетентностей і доводить інтегративний (міждисциплінарний) характер соціально-педагогічної діяльності, що має безпосередній вплив на процес професійної підготовки фахівців соціальної/соціально-педагогічної сфери.

У цьому контексті теоретичними засадами професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери ми визначаємо інтегративний підхід в освіті. Енциклопедичне видання так визначає його сутність: "інтегративний підхід в освіті – підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність. Результатом інтегративного підходу можуть бути цілісності знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі; предмета, курсу, розділу, теми. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосування методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань" [1, с. 356]. Отже, професійна підготовка соціальних педагогів/працівників реалізується, у першу чергу, у змісті професійної підготовки студентів у процесі вивчення інтегрованих навчальних дисциплін, до яких, зокрема, належить "Родинознавство". Це професійно-орієнтований, інтегрований навчальний курс, що поєднує дані багатьох наук (філософії, історії України, соціології, демографії, економічної теорії, психології, культурології, медицини, педагогіки сімейного виховання, етнопедагогіки та ін.) і має на меті розвиток компетентності майбутніх фахівців використовувати знання про традиційну українську родину як первинний осередок етнічної соціалізації особистості та особливості сучасної сім'ї як домінуючого соціалізуючого середовища особистості для соціальної підтримки сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади; відродження високої честі, гідності традиційної української родини з її непорушним авторитетом, родинною солідарністю, подружньою вірністю, взаємною любов'ю і повагою між батьками. Предметом вивчення навчальної дисципліни є нагромаджена і відшліфована у продовж багатьох віків система знань, ідеалів і досвіду нашого народу (інших народів) та прогресивні здобутки науки і світової практики в галузі творення й збереження родини. Основними завданнями вивчення дисципліни "Родинознавство" є:

1. Розкрити трансформацію сім'ї та її функцій кінця XX початку XXI століття.
2. Висвітлити найістотніші здобутки української фамілістики, які істотно впливають на сучасну й майбутню українську сім'ю.
3. З'ясувати особливості сучасної української сім'ї в контексті трансформації сім'ї та сімейних відносин (глобальних трендів) і національних тенденцій.
4. Ознайомитись з дослідженнями спрямованими на розв'язання проблем сім'ї.
5. Проаналізувати проблеми і труднощі всіх типів сучасних сімей.
6. Розкрити зміну основних функцій у реалізації їх сім'єю.
7. Показати можливості використання знань української фамілістики у роботі соціального педагога, навчити творчо користуватися всіма її засобами виховання й соціалізації особистості. Це

дозволяє сформувати у студентів цілісне бачення сім'ї як соціального інституту, вміння і навички визначення проблем та створення умов для її успішного функціонування.

Згідно з вимогами навчальної програми студенти повинні оволодіти фаховими компетентностями до яких ми відносимо:

- розуміння сутності української фамілістики, генези формування її цінностей, народного ідеалу сім'ї, історії української родини;
- аналіз змісту основних понять фамілістики "сім'я", "шлюб", основних еволюційних етапів становлення сім'ї та шлюбу, підходів до типологізації сімей;
- знання щодо особливостей структури сім'ї та соціальних ролей її членів;
- обізнаність щодо основних функцій, які виконує сім'я, педагогічної сутності народних звичаїв та обрядів, поняття про виховний потенціал сім'ї як основний чинник у формуванні особистості, шляхи підготовки молоді до шлюбного життя в українському родинознавстві;
- здатність застосовувати набуті теоретичні знання, практичні уміння та навички для організації соціально-педагогічної підтримки сім'ї і дитини;
- здатність визначати педагогічні можливості народних звичаїв, традицій, обрядів та інших засобів української родинної педагогіки з метою застосування в сучасних умовах;
- володіння методикою дослідження етнопедагогічного матеріалу для застосування у професійній діяльності у роботі з сім'єю;
- ефективне використання ідей та досвіду української фамілістики, відбираючи з її арсеналу саме ті компоненти, які істотно впливають на сучасну та майбутню долю України для підвищення батьківської компетентності, дошлюбної підготовки молоді.

Під час вивчення навчальної дисципліни "Родинознавство" студенти повинні засвоїти таку термінологію: фамілістика, поняття "сім'я", поняття "шлюб", донауковий період фамілістики, науковий період фамілістики, світові релігії, національні релігії, сімейна проблематика в релігіях, філософські погляди на сім'ю і шлюб, інтегроване дослідження сім'ї і шлюбу, історія, демографія, економіка, право, соціологія, психологія, сексологія, педагогіка про сім'ю і шлюб, метод монографічного вивчення сім'ї, екокарта сім'ї, генограма сім'ї, напрями дослідження фамілістики, генезис сім'ї і шлюбу, проміскуптет, екзогамія, дислокальні поселення, материнський рід, матрилінійність, сорорат, левират, аделфогамія, матрилокальність, історичні форми шлюбу, груповий шлюб, парний шлюб, полігамний шлюб, батьківський рід, патрилінійність, патрилокальність, патріархальна сім'я, патропімія, пережитки материнського роду, пережитки парної сім'ї, пережитки патріархальної сім'ї, еволюція моногамної сім'ї, фемінізм, суфражизм, гендерна рівність подружжя, біархальність, еволюція української сім'ї, трипільська сім'я, "умикання", "викуп", "договор" як способи укладання шлюбу в дохристиянські часи, язичницькі шлюбні пережитки, весілля, сімейні обряди, сімейні звичаї, сімейні традиції, нуклеарна сім'я, дошлюбне спілкування молоді, вечорниці, музики, вулиці, парубочі ініціації, весільна національна обрядовість, родильна обрядовість, табуації вагітних, хрестини, поховальна обрядовість, класифікація шлюбів, шлюбний стан, шлюбний ринок, шлюбність, дошлюбні знайомства, залицяння, показники шлюбності, правове регулювання шлюбно-сімейних відносин, шлюбно-сімейне законодавство, укладання шлюбу, шлюбна угода, недійсність шлюбу, особисті права і обов'язки подружжя, майнові права і обов'язки подружжя, права та обов'язки матері, батька, близьких родичів і дитини, захист прав членів сім'ї, шляхи припинення шлюбу, розлучення, порядок розірвання шлюбу, причини, мотиви, наслідки розлучень, сім'я як соціальний інститут, сім'я як мала група, динаміки сім'ї, адаптивні процеси початку подружнього життя, типові кризові періоди в житті сім'ї, структура сім'ї, кровна спорідненість, свояцтво, статус членів сім'ї, соціальні ролі членів родини, показники статусу членів родини, функції сім'ї, господарсько-економічна, репродуктивна, комунікативна, дозвільно-оздоровча, емоційно-інтимна, виховна, соціального контролю, типологія сімей, класифікація родин на основі системного підходу, класи сімей, типи сімей, види сімей, параметри типізації сімей, нуклеаризація сімей, матеріальний стан сім'ї, "сімейний бюджет", малозабезпечені, бідні сім'ї, багатодітні сім'ї, неповні сім'ї, асоціальні сім'ї, маргінальні сім'ї, житлово-побутові умови сім'ї, домашнє господарство, планування сім'ї, плідність подружжя, репродуктивні установки, усвідомлене батьківство, захист материнства і батьківства, виховний потенціал сім'ї, дошлюбна підготовка молоді, безплідні шлюби, сумісність, психологічний клімат сім'ї, лідерство членів подружжя, конструктивні сімейні конфлікти, деструктивні сімейні конфлікти, сімейне дозвілля, психолого-сексуальна культура подружжя, закоханість, кохання, дружба подружніх партнерів, подружні ревності.

Інтегрований характер навчальної дисципліни "Родинознавство" представлений нами у навчально-тематичному плані даного курсу (табл. 1).

Таблиця 1

**Структура навчально-тематичного плану навчальної дисципліни
(орієнтовна)**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
л.		п.	лаб.	інд.	с.р.	
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Генеza історичних форм шлюбу і сім'ї						
Тема 1. Сім'я та шлюб як об'єкти пізнання та наукового вивчення	16	4	6	-		6
Тема 2. Походження і розвиток сім'ї та шлюбу	14	2	4	-		8
Тема 3. Історія української сім'ї	18	4	4	-		10
Тема 4. Сім'я і традиційна українська родинна обрядовість	10	2	2	-		6
Тема 5. Вплив громадськості на шлюб та створення сім'ї	8	2	2	-		4
Тема 6. Українська фамілістика (родинознавство)	12	2	2	-		8
Разом за змістовим модулем 1	78	16	20	-		42
Змістовий модуль 2 Шлюб та сім'я в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку						
Тема 1. Шлюб як основа формування і життєдіяльності сім'ї	12	2	4	-		6
Тема 2. Розлучення як спосіб припинення шлюбу	7	2	-	-		5
Тема 3. Основні характеристики сім'ї	16	2	4	-		10
Тема 4. Типологія сучасних сімей	12	2	2	-		8
Тема 5. Сучасна сім'я та її основні функції	14	2	4	-		8
Тема 6. Проблеми сучасних родин	14	2	4	-		8
Тема 7. Становище сімей у Чернігівській області	6	2	-			4
Тема 8. Сім'я ХХІ ст.: нові виклики і нові можливості	11	2	4	-		5
Разом за змістовим модулем 2	92	16	22	-		54
Усього годин	170	32	42	-		96
Модуль 2						
ІНДЗ: есе	10	-	-	-	10	-
Усього годин	180	32	42	-	10	96

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери в сучасних умовах має здійснюватися з урахуванням інтеграційних процесів як провідної тенденції розвитку соціальної/соціально-педагогічної роботи. Їх безпосередній вплив на професійну підготовку спеціалістів знаходить свій вияв у інтегративному

підході, який реалізується, у першу чергу, у змісті професійної підготовки соціальних педагогів/працівників у процесі вивчення інтегрованих навчальних дисциплін. Суспільством і спеціалістами усвідомлюється потреба у соціально-педагогічних знаннях і ефективній соціально-педагогічній діяльності, розробці освітніх програм, які б забезпечували методичну основу здійснення різних видів професійної діяльності, адекватних національним і соціокультурним умовам нашої країни, що і складає *перспективу* наших подальших наукових розвідок.

Використані джерела

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І.Д. Звереві]. – Київ-Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Краткий словарь иностранных слов / [сост. С. М. Локшина]. – М.: Русский язык, 1977. – 351 с.
4. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери : збірник матеріалів Міжнарод. наук. практ. конф. (5-6 травня 2016 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – 189 с.
5. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти В. А. Поліщук / [за ред. Н. Г. Ничкало]. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 424 с.

Kononchuk A. I.

INTEGRATION PROCESSES IN THE TRAINING OF SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE

Social predetermination of training future professionals in the social context of global trends actualizes the problem of the quality of training. Its achievement is possible in case of implementing the new paradigm of higher education based on competence approach.

This strategy since the mid 80s of XX century began to be widely implemented in the higher education systems in Europe, the US and the UK because of Ukraine's accession to the Bologna process the request put forward implementing the above strategies in training social workers / employees.

Significant transformations occurring in all sectors of our society actualizes the need to develop effective ways of training social workers / employees, the content of which is to provide professional assistance and support to people of different ages, different social strata, different faiths, as well as families and groups persons who are in difficult life circumstances, the ability to partner interaction in the system of social institutions of the community. One way to prepare such specialists is implementing integrative approach to education in the university.

Integrative approach to education – an approach that leads to the integration of educational content that is appropriate association of its elements in integrity. The result integrative approach may be different levels of knowledge integrity: the reality; about nature; with a particular educational sector; subject and so on.

Professional training of social workers / employees realized primarily in the content of training in the study of integrated disciplines, which, in particular, include "Rodynoznavstvo." This professional-oriented, integrated curriculum that combines the many sciences and aims to develop competence of social workers use the knowledge of traditional Ukrainian family and ethnic peculiarities of the modern family for social support family and child in the sociocultural space community.

Key words: *integration, process integration, integrative approach, integrative situation, training, competence approach, integrated training course.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2016 р.